

קנינים בישראל ובגוי הדמיון והחילוק

מדישראל בחד עובד כוכבים בחד

(א) יודע כל שער עמי שקניינו של גוי אינו כקניינו של ישראל. ויסודו מדברי הגמרא (בכורות י"ג) וכי תמכרו ממכר לעמיתך, לעמיתך במשיכה, הא לעכו"ם בכסף, ואמרינן עלה 'מה עמיתך באחת אף עכו"ם באחת'.

ודברי גמרא אלו הם לר"ל דאמר דבר תורה בישראל משיכה קונה, ולכך אם ישראל במשיכה עכו"ם בכסף. ואילו לר"י דאמר דבר תורה בישראל מעות קונות, קניינו של עכו"ם יהיה במשיכה ולא במעות. ונמצאת תבנית כח קנין מטלטלין בישראל והעמים עומדת בדבר והיפוכו בין ר"י לר"ל.

והכלל המונח בלפותא זו היא שבדרכי הקנינים חייב להשמר מצב שקניינו של ישראל אינו קונה בגוי, וקניינו של גוי אינו קונה בישראל, שמעשה שיש בו כח תופס ומכניס לרשות בישראל הוא מעשה ללא תוכן תפיסה בגוי, ואילו מעשה התופס ומכניס לרשות גוי הוא מעשה ללא תוכן תפיסה כאשר הוא נעשה על ידי ישראל.

האם יש חילוק בין ישראל לגוי בקנין קרקע

(ב) אמנם מקרא זה אינו מדבר אלא בקנין 'מטלטלין', וכדאמרינן בב"מ (נ"ו ע"ב) על מקרא זה וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד, יצאו קרקעות שאינן מטלטלין, ש"מ שפסוק זה אינו מדבר אלא במטלטלין ולא בקרקע, וא"כ גם לענין הלכה זו של לעמיתך באחת ולגוי באחת אין לנו הכרח אלא שכך הוא במטלטלין, אבל בקרקע לא ידענו.

ונחלקו הראשונים בדבר, סתימת דברי רוב הראשונים שמעיקר שורת הדין קרקע נקנית בכסף בין בישראל בין בגוי, דבישראל הוא מפורש במשנה בקידושין (כ"ו ע"א), ואילו בגוי הוא עולה מהסוגיא בב"ב (נ"ד ע"ב) כפשוטה, וכפי העולה שם בסוף תוד"ה עכו"ם, וכן מבואר להדיא ברא"ש (בכורות פ"ק סוסק"ב) ובמעדני יו"ט (סק"צ).

אמנם דעת רה"ג בספר המקח (ריש שער י"ד) וכמו שסיכם הגר"א (קצ"ד י"א) שגם בקרקע אין הגוי קונה בכסף לר"י. וכך גם עולה לפור' מדברי תוס' בע"ז (ע"א ע"א סוד"ה רב אשי), שדיברו בתחילה כדברי הרא"ש הנזכר שהגוי יקנה את החצר, אבל הזכירו שיקנה בחזקה, משמע שבכסף אינו קונה אפילו קרקע. וכן נראה גם מדברי הרשב"ם (ב"ב שם) דפירש את הסוגיא בשיטת ר"ל שקניינו של גוי בכסף, ש"מ דלר"י גוי אינו קונה בכסף גם קרקע.

[והנה עיקר המקרא נותן ודאי שיהיה קניינו של גוי בכסף - בקרקע, שהרי קנין כסף דעפרון מוזכר בתורה במקור המלמד דיני קנין כסף, ש"מ שקנין המערה של אברהם מעפרון חל אע"פ שהם היו בני נח. וא"כ תימה כיצד יפרנסו הסוברים שאין לגוי קנין כסף גם בקרקע - את קנין המערה באברהם ועפרון.]

וביאר בשתי דרכים. אחת על פי הצד הנזכר בתוס' בקידושין (ב' ע"ב ד"ה אי נמי) דקנין אברהם באמת לא היה בכסף. וזה דוחק. שנית דכל הנידון על קנינו של עכו"ם שאינו אלא בחד הוא דוקא על קנין בין ישראל לעמים, אבל גוי מגוי ודאי קונה בכסף. (ומהסוגיא בע"ז ע"ב ע"א על קנין גזילה נראה שאם אין לו קנין משיכה, גם משיכת גוי מגוי לא תקנה. אמנם אנו מדברים עתה מקנין כסף).]

חילוק ישראל וגוי בקנין עבדים

(ג) תוס' בקידושין (י"ד ע"ב סוד"ה הואיל) ראו במטבע גמרא זה 'מה עמיתך באחת אף עכו"ם באחת' מטבע כללי בדרכי הקנינים ולא גזו"כ מסוימת בקנין האמור בפרשה, והעתיקו אותו אפילו לענין קנין עבדים (ולא רק לקנין קרקעות כנ"ל). דבגמרא שם אמרו ילפותא אחת שגוי קונה ע"ע בכסף, וילפותא נוספת שישראל קונה ע"ע בכסף. והקשו תוס' מ"ט לא ילפינן לקנינו של ישראל בכסף בק"ו מעכו"ם שאם עכו"ם שאינו קונה בשטר קונה בכסף, ישראל שקונה בשטר אינו דין שיקנה

בכסף.

ותירצו תוס' י"ל 'דמסתברא' דכל אחד יש קנין לעצמו, כדאשכחן פ"ב דבכורות גבי מטלטלין מדישראל בחדא עכו"ם נמי בחדא". והנה תוס' באו בדבריהם רק לתרץ קושיא, אבל מ"מ השמיעו לנו יסוד גדול, דהדין המחודש לנו בסוגיא מגזה"כ לגבי חלוקת קנין מטלטלין בין ישראל לעמים אינו כחוק פרה, אלא הוא מילתא דסברא, דלימדה תורה שהסברא נכונה שיהיה לכל אחד קנין לעצמו, ולא יקנה ישראל בקנין עכו"ם ולא עכו"ם בקנין ישראל.

דיני הקנין בהפקר במוציאה ובמתנה

ד) הילפותא על חילוק הקנינים אמורה בתורה כלפי 'מכירה', אמנם עדיין לא ידענו את הדין בהפקר במוציאה ובמתנה. וכבר עמדו בזה הראשונים.

בהפקר ובמוציאה דעת הראשונים מסכמת שמשיכה קונה בהם בין בישראל בין בגוי לכו"ע. אמנם במתנה נחלקו.

תוס' בסוגיין (סוד"ה מיד) הזכירו רק את הפקר ומוציאה, שגם מי שקניינו במכירה בדמים ולא במשיכה, קונה הפקר ומוציאה במשיכה, דקדק מדבריהם בשו"ת באר יצחק או"ח א' סק"א שדין המתנה כדין המכירה, ומי שאינו קונה במכירה במשיכה - לא יקנה אף מתנה במשיכה. וכן מפורשת דעת הרמב"ן כמו שהביא ריטב"א החדשים (ב"מ מ"ז ע"ב, וכן בשטמ"ק שם) שדין המתנה כדין מכר, ומי שאינו קונה מטלטלין במשיכה - במקח, לא יקנה מתנה במשיכה, אלא על ידי חליפין או חצר או אגב. [ואת הסודר לחליפין יקנה בקנין יד או בקנין חצר. ועיין באריכות בדברי הרב המגיה בקצוה"ח קצ"ח סק"א].

אמנם דעת תוס' בע"ז (ע"א ע"א ד"ה פרשדני) הזכירו להדיא שדין מתנה כדין הפקר ומוציאה, ומועיל בה קנין משיכה לכו"ע.

קנין גזילה

ה) במידת הקנין בגזילה דיברו בגמרא ע"ז ע"ב ובתוס' שם, הגמרא הוכיחה שגוי קונה מטלטלין במשיכה מכך שהוא קונה גזילה במשיכה. וכבר הקשו תוס' שם מדוע שגזילה לא תקנה במשיכה, הרי גזילה אינה מכירה, וא"כ כשם שמתנה הפקר ומוציאה נקנים לכו"ע במשיכה כך גזילה נקנית לכו"ע במשיכה, ומה ראייה דלא כר"ל. ותירצו דדין הגזילה ראוי להיות כדין המקח ולא כדין מתנה הפקר ומוציאה, ולכך אם מצאנו שגוי קונה גזילה במשיכה ע"כ הוא קונה מקח במשיכה.

[אמנם א"כ נתמה לר"ל שקניינו של גוי בכסף כיצד גוי מתחייב בגזילה. י"ל שהוא קונה על ידי הכנסה לרשותו, ודוגמת מה שפירש רש"י בסוגיין על דברי הגמרא דס"ד שאין לגוי קנין כלל, דפירש"י שהכוונה היא שאינו קונה עד שיבא הדבר לרשותו, וכבר פירשו שאין המכוון לקנין חצר, אלא להחזקת הדבר במידה מוחלטת.

אלא שהא יותר תימה, לרבי יוחנן שישראל אינו קונה במשיכה, מדוע סברת הגמרא בהרבה מקומות שגזילו נקנה לו קניני גזילה במשיכה. תירצו דגזה"כ היא, וכמש"כ שם תוס' ע"א ע"ב (ד"ה ואי)].

קנין עבדים

ו) קנין עבדים מפורש בתורה שגם ישראל וגם עכו"ם קונים עבד עברי בכסף, שאמרה תורה 'מכסף מקנתו', וכמו שהביאו תוס' בסוגיין.

קנין כסף במקום שאי אפשר לקנות במשיכה

ז) כתב הגהות אשר"י (ב"מ פ"ד ח') דהיכא שאין לישראל מה למשוך מודה ר"ל דמעוה קונות גם בישראל, שזה הפשט במתני' דנתנה לבלן.

ומדר"ל נשמע לר"י דאמר משיכה בנכרי קונה ולא מעוה, היכא דאין לנכרי מה למשוך מעוה קונות. הלכך ישראל המוכר לגוי עובר מבכרת, יכול למכור את העובר לנכרי בקנין כסף, דכיון שאינו יכול למשוך רק את העובר, ומשיכת האם לא מועילה לעובר אלא בצורה מסוימת, לכך יכול לקנות בכסף.

נמצא בדבריו מחודש חדש ממש שבכל מקרה ומקרה יש לנו לבחון את הדבר לגופו מה הם האפשרויות שהדבר יקנה במשיכה, ורק על פי זה אנו מכריעים האם הוא בר קנין כסף או לא. (ומתוך דבריו נראה דסבר לא כהקצוה”ח קצ”ח ג’. וזה חרוץ מכל הראיות מהסוגיות כמשה”ק עליו חזו”א י”ח ה’. ומצוה ליישב שיטת הקצוה”ח).

סיכום הכללים העולים

- ח) נבא לסכם את הכללים העולים מכל הקיבוץ הנזכר. א. ‘במכירת מטלטלין’ ודאי שנשמר החילוק המפריד בין קניני ישראל לעמים, שלעולם קניניהם הפוכים, ובמה שיקנה זה לא יקנה זה.
 - ב. נחלקו ר”י ור”ל האם ישראל במשיכה וגוי בכסף, או ישראל בכסף וגוי במשיכה.
 - ג. קנין מציאה והפקר שווים הכל במשיכה, בין ר”י בין ר”ל בין בישראל בין בגוי.
 - ד. מטלטלין הניתנים במתנה, נחלקו הראשונים האם קנינם כקנין מכירה, ומי שאינו קונה מקח במשיכה אינו קונה אף מתנה במשיכה, אלא בחצר או חליפין או אגב. א”ד דינו כהפקר ומציאה שנקנים לכו”ע במשיכה.
 - ה. דין קנין גזילה בגוי דומה למקח, שאם גוי אינו קונה מקח במשיכה, אף גזילה לא יקנה להתחייב במשיכה - עד שיביא לרשותו.
 - ו. אילולי שהיתה הילפותא בעבדים, הוה אמינא שגוי קונה עבד בכסף, וישראל קונה בשטר - ולא בכסף. אמנם אחר הילפותא שניהם שווים לענין קנין עבד עברי בכסף.
 - ז. דין קנין קרקע בגוי על ידי כסף עומד במחלוקת ראשונים האם לכו”ע נקנה בכסף, א”ד לרבי יוחנן גוי אינו קונה בכסף.
- [אמנם יש לבדוק לשיטתם בדעת רבי יוחנן שישראל אינו קונה מטלטלין בכסף ומ”מ קרקע לישראל נקנית בחזקה מעיקר דין המשנה].